

Kultūru daudzveidība un ieciētība Latvijā

d a t i . f a k t i . v i e d o k ļ i

Rīga, 2003

Īpašu uzdevumu ministra
sabiedrības integrācijas lietās
sekretariāts

Literārā redaktore: Aija Kehre

Vāka dizains: Ilze Dambe

Makets: Alda Palmbaha

Sagatavots un iespiests: SIA «Artekoms»

Vāka foto: žurnāls «Revue Fotografie»

«Ziema», I.F.Lunjkov (1965. gada Nr. 4, 71. lpp.) un Thomas Billhardt (1990. gada Nr. 2, 51. lpp.)

Īpaša pateicība Mārim Brantam par fotogrāfiju atlasī.

Saturs

Priekšvārds	5
Ievads.....	7
Jēdzienu skaidrojums.....	10
Latvija – multikulturāla sabiedrība?.....	12
Latvijas situācija.....	12
Attieksme – kā sadzīvojam?	18
Diskriminācija Latvijā – dati, fakti un pētījumi	24
Pretdiskriminācijas likumdošana Latvijas Republikā.....	31
Izmantotā literatūra	35

Priekšvārds

Man ir liels gandarījums uzsākt dialogu par iecietības veicināšanu Latvijas sabiedrībā! Iecietības stiprināšana ir integrācijas procesa nepieciešama sastāvdaļa, jo saliedētās sabiedrības pamatā ir ne tikai kopīgas vērtības, bet arī cieņa pret atšķirīgo, citādo. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai daudzveidība sabiedrībā būtu uztverama kā bagātība, nevis kā draudi tās saskaņai un vienotībai.

Nacionālā rīcības plāna pret neiecietību, rasismu un diskrimināciju izstrādāšana ir svarīgs solis integrētās sabiedrības veidošanā. Nepieciešamību pēc tā nosaka arī Latvijas valsts saistības attiecībā uz starptautisko sabiedrību – attiecībā uz tādām organizācijām kā Eiropas Padome un ANO, kā arī citām.

Īpašu uzdevumu ministrija sabiedrības integrācijas lietās aicina uz sadarbību šī plāna izstrādāšanā visas valsts un sabiedriskās institūcijas, kas strādā neiecietības un diskriminācijas izskaušanas sfērā.

Esmu gandarīts, ka tieši man ir šis gods un iespēja strādāt pie iecietības veicināšanas Latvijā, jo vadīju ANO rīkoto rasismam un neiecietībai veltīto reģionālo semināru, kā vienīgais NVO pārstāvis piedalījies Eiropas konferencē pret rasismu, kā ANO eksperts ņēmu dalību starptautiskajā pretrasisma konferencē Durbanā.

Daudz šajā jomā Latvijā jau ir paveikts, daudz vēl darāma. Ceru uz Latvijas institūciju sadarbību un līdzdarību nacionālā rīcības plāna izstrādāšanā, kā arī iecietības veicināšanas vispārējā procesā.

Šis dokuments domāts kā procesa iekustināšana. Tajā tiek apkopoti dati un cilvēku viedokļi par neiecietību un kultūru daudzveidību Latvijā. Tas palīdz apjaust situāciju Latvijas valstī iecietības un diskriminācijas sfērās, kā arī zināmā mērā ieskicē izejas punktus tālākajai rīcībai, tai skaitā nacionālajam rīcības plānam. Ceru, ka šis dokuments palīdzēs noteikt virzienu tām aktivitātēm un iniciatīvām, kas ir nepieciešamas, lai padarītu Latviju par integrētu un iecietīgu multikulturālu sabiedrību.

Paldies Īpašu uzdevumu ministrijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariātam, bet jo īpaši Olgai Pisarenko un Andrejam Berdņikovam, par darbu šī dokumenta tapšanā.

Nils Muižnieks

Īpašu uzdevumu ministrs sabiedrības integrācijas lietās

Ievads

Neiecietības un rasisma jautājumi pēdējo gadu laikā aktualizējās Eiropā un plašākā pasaulē. Bijušajā Ruandā un Dienvidslāvijā bija vērojama tāda rasisma galējā forma kā genocīds. Labējā spārna populistu daudzās Eiropas valstīs vērsušies pret mazākumtautībām, imigrantiem un bēgļiem. Pieaug arī rasistiski motivētu uzbrukumu skaits Eiropā, par upuriem kļūst čigāni, musulmaņi, ebreji, tumšādainie imigranti, patvēruma meklētāji, tūristi, biznesmeņi, diplomāti. Arī pētījumi, kas tika veikti Eiropas valstīs, liek domāt, ka nepamatota atšķirīga attieksme pret cilvēkiem to rases vai etniskās piederības dēļ ir joprojām izplatīta.

Tāpēc starptautiskas un reģionālas organizācijas, jo īpaši Eiropā, pievērsušas lielu uzmanību cīņai pret rasismu, diskrimināciju un neiecietību. Tūlīt pēc ANO Ģenerālās asamblejas 1997. gada decembrī pieņemtā lēmuma rīkot pasaules konferenci pret rasismu, rasu diskrimināciju, ksenofobiju un saistīto neiecietību, Eiropas Savienības prezidējošā valsts (Luksemburga) ierosināja apspriest šīs negatīvās parādības arī Eiropas līmenī. Rezultātā 2000. gada oktobrī Eiropas Padomes paspārnē Strasbūrā tika rīkota Eiropas konference pret rasismu ar zīmīgu nosaukumu *Visi dažādi, visi vienlīdzīgi: no principa līdz praksei*.

Eiropas konferencē rasisma problēma tika aplūkota vispārējā cilvēktiesību kontekstā. Tika secināts, ka diskriminācija, kas ir balstīta uz rasi, etnisko vai valstisko piederību, reliģiskajiem, valodas vai kultūras pamatiem, ir nopietns cilvēktiesību pārkāpums un ka ar to ir jācīnās visiem likumīgajiem līdzekļiem. Tika arī atzīts, ka rasisms un rasu diskriminācija var apdraudēt Eiropu un tās attīstību kā telpu, kurā valda brīvība, drošība un taisnība.

Drīz pēc Eiropas konferences, 2001. gada septembrī, Durbanā Dienvidāfrikā notika ANO Pasaules konference pret rasismu, rasu diskrimināciju, ksenofobiju un saistīto neiecietību, un tā bija savā veidā kulminācija daudzām ANO aktivitātēm rasu diskriminācijas un neiecietības izskaušanas jomā. Durbanā vairākkārt akcentēja, ka rasisms ir jāsaprot šī jēdziena visplašākajā nozīmē. Tajā ietilpst ne tikai aizspriedumi, kas ir balstīti uz ādas krāsu, bet arī tādi, kas balstīti uz tautību, etnisko izcelsmi, reliģisko piederību, dzimto valodu vai pilsonību. Rasisms pastāv visās valstīs, lai gan katrā sabiedrībā tā formas un izpausmes var būt atšķirīgas.

Pasaules konference pret rasismu un tās atziņas daudzējādā ziņā ir nozīmīgas Latvijai.

Pirmkārt, Latvijai tā bija iespēja apliecināt savu gatavību pievienoties starptautiskajai sabiedrībai tās cīņā pret rasismu, diskrimināciju un neiecietību. Latvija bija viena no retajām Eiropas valstīm, kas tika pārstāvēta pašā augstākajā līmenī ar Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas līdzdalību. "Savas valsts vārdā es izmantoju šo iespēju izteikt mūsu aktīvu un sirsnīgu atbalstu starptautiskajiem centieniem iegrozīt rasismu, rasu diskrimināciju, ksenofobiju un saistīto neiecietību," savā uzrunā Durbanā teica Latvijas prezidente Vaira Vīķe-Freiberga.

Otrkārt, konference stimulēja diskusijas arī Latvijā par rasisma mūsdienu izpausmēm un šīs problēmas aktualitāti Latvijai. Plašākā rasisma izpratne liek atzīt, ka šī negatīvā parādība, tāpat kā citur, pastāv arī Latvijas valstī. Rusofobija, negatīva attieksme pret čigāņiem, lielkrievu šovinisms, aizspriedumi pret latviešiem, antisemitisms, klaji negatīva nostāja pret iespējamiem bēgļiem vai viesstrādniekiem – tie visi ir Latvijā sastopami rasisma paveidi.

Treškārt, Latvijai ir īpaši nozīmīga konferences politiskajā deklarācijā iekļautā apņemšanās izstrādāt nacionālo politiku un rīcības plānus cīņai pret rasismu, rasu diskrimināciju, ksenofobiju, antisemitismu un saistīto neiecietību. Šis dokuments un 2003. gada 4. aprīļa konference "Sabiedrības integrācija – iecietības veicināšana", ko organizē Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts sadarbībā ar Eiropas Padomes informācijas biroju, var kalpot par pirmo soli ceļā uz Latvijas nacionālo rīcības plānu pret neiecietību.

Šī dokumenta mērķi:

- sniegt pamatdatus un informāciju,
- sniegt skaidrojumus par svarīgākajiem jēdzieniem,
- ieskicēt dialoga procesu, ko Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts sāks ar citām ministrijām un ar sabiedrību, kura rezultāts būs rīcības plāns.

Process jau sākās, gatavojoties konferencē, notika konsultācijas ar citām ministrijām, EP un ANO, kā arī ar NVO. Konference 4. aprīlī būs pirmais plašākais dialogs par neiecietības problēmu.

Tomēr ir svarīgi tas, ka arī pēc konferences dialogs turpināsies. Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts cer 2003. gada laikā rīkot seminārus ar Izglītības un zinātnes un Labklājības ministrijām, kā arī ar mediju pārstāvjiem un pētniekiem. Notiks arī diskusijas un semināri ar NVO sektoru, kur tiks pārrunāta NVO

iesaistīšanās nacionālā rīcības plāna izstrādāšanā. Tiks akcentēta sabiedrības izglītības loma, kā arī mediju loma šajā procesā.

Ir plānots, ka jau 2003. gada septembrī nacionālā rīcības plāna projekts būs gatavs apspriešanai. Plāna izstrādāšanas procesā notiks diskusijas internetā, ievietojot plāna projektu sekretariāta mājaslapā, būs vajadzīgi arī papildu dialogi ar partneriem ministrijās un sabiedrībā. Plānu ir domāts pabeigt līdz 2003. gada beigām.

Jēdzienu skaidrojums

Neiecietība – ļoti plašs jēdziens, kas ietver nepamatoti negatīvu attieksmi pret cilvēkiem, viņu dzīvesveidu, uzskatiem, interesēm, jūtām, paražām, ticību utt. No vienas puses, neiecietība balstās uz aizspriedumiem pret dažādām sociālajām un etniskajām grupām un šo grupu atsevišķiem pārstāvjiem. Bet no otras puses, neiecietība arī vairo šos stereotipus sabiedrībā un sniedz tiem labvēlīgu augsni.

Iecietība – brīvība no aizspriedumiem pret citiem cilvēkiem, spēja pieņemt citu dzīvesveidu, kultūru, reliģiju, intereses, jūtas u.c. Iecietīgs cilvēks uztver dažādas reliģiskās, etniskās, rasu utt. piederības cilvēkus kā vienlīdzīgus.

Ksenofobija – ar šo terminu apzīmē bailes vai stipru nepatiku, ko sajūt pret svešiniekiem, to kultūru vai jebko svešu, savādu vai nepazīstamu. Pats vārds nāk no diviem grieķu izcelsmes vārdiem: *xenos* – svešs un *phobos* – bailes. Mūsdienu situācijā ksenofobija bieži izpaužas kā sveštautiešu nīšana un bailes no ārzemniekiem, bailes no cilvēkiem ar citu ādas krāsu, reliģisko vai kultūras piederību, bailes no citādā.

Rasisms¹ nozīmē pārliecību, ka tādi faktori kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, tautība, valstiskā vai etniskā piederība var būt par pamatu indivīda vai indivīdu grupas nicināšanai vai viedoklim, ka kāds indivīds vai indivīdu grupa ir pārāki par citu indivīdu vai indivīdu grupu².

Rasisma jēdziens ietver visas tās ideoloģijas, aizspriedumus, uzvedību, rīcību, strukturālo kārtību vai institucionalizēto praksi, kas noved pie diskriminējošas attieksmes pret cilvēku tikai tāpēc, ka viņš ir citāds, vai pie maldīga uzskata, ka diskriminējošas attiecības starp indivīdiem vai indivīdu grupām ir morāli vai zinātniski attaisnojamas.

Tātad šodien rasisma jēdziena pamatā ir ne tikai atšķirīga attieksme pret cilvēku viņa rases³ dēļ. Tagad ar jēdzienu "rasisms" būtībā tiek aptverta jebkāda atšķirīga attieksme pret cilvēku tikai tāpēc, ka viņam ir cita etniskā izcelsme, dzimtā valoda, ādas krāsa vai reliģiskā piederība..

Ņemot vērā Latvijas ģeogrāfisko izvietojumu un vēsturisko mantojumu, mūsu valstij ir aktuālas tādas rasisma formas kā, piemēram, diskriminējoša attieksme pret cilvēku viņa etniskās piederības dēļ (kuras izpausmes var būt rusofobija, aizspriedumi pret latviešiem, negatīva attieksme pret čigāniem, antisemitisms utt.) un klaji negatīva nostāja pret iespējamajiem bēgļiem un viesstrādniekiem.

Ar vārdu **diskriminācija** saprot nepamatotu atšķirīgu attieksmi. Tai var būt daudzas formas un izpausmes, tādas kā dzimumu, vecumu, rasu diskriminācija, diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata utt.

Rasu diskriminācija⁴ nozīmē jebkuru dalīšanu, izslēgšanu, ierobežošanu vai priekšrocību piešķiršanu uz rases, ādas krāsas, izcelsmes, nacionālās vai etniskās piederības pamata, kuras mērķis vai sekas ir iznīcināt vai mazināt cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, baudīšanu vai īstenošanu uz vienlīdzības pamatiem politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai jebkurā citā sabiedrības dzīves jomā.

Mēdz izšķirt tiešo un netiešo diskrimināciju.

Tiešā diskriminācija⁵ iestājas tad, kad salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret otru personu rasu vai etniskas piederības dēļ.

Netiešā diskriminācija iestājas tad, kad acīmredzami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda kādas rasu vai etniskas piederības personas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām, ja vien šāds noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnojams ar tiesisku mērķi un ja vien tas nav proporcionāls un vajadzīgs šāda mērķa sasniegšanas līdzeklis.

Līdzās negatīvai diskriminācijai, kas ietver visas tiešās un netiešās diskriminācijas negatīvās izpausmes, pastāv arī **pozitīvā diskriminācija** jeb apgrieztā diskriminācija (*reverse discrimination*), jeb īpaši pasākumi (*affirmative action*), aktivitātes, kuras veic, lai neitralizētu sekas, ko radījusi ilgstoša negatīvā diskriminācija. Būtībā tā ir politika, kas labvēlīgi ietekmē diskriminēto personu vai personu grupu stāvokli sabiedrībā. Šīs politikas galvenais mērķis ir radīt iespēju vienlīdzību visiem sabiedrības locekļiem.

1 Saskaņā ar Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) vispārīgām rekomendācijām.

2 ECRI General Policy Recommendation N°7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination. – Strasbourg, 2003. – P.9.

3 Šodien jēdziens "rase" pēc savas būtības ir ārkārtīgi strīdīgs un tā lietošanas pamatotība ir plašu diskusiju priekšmets. Ar terminu "rases" antropoloģijā joprojām palaikam mēdz saukt cilvēku grupas, kas savstarpēji atšķiras pēc fenotipa (ādas un acu krāsa, anatomiskā uzbūve, galvas forma, matu tips, augums utt.). Dažas sociālpolitiskās mācības un kustības ar rasistisku raksturu (sociāldarvinisms, eģēnika, neomaltusieši, fašisms, aparteids) propagandēja ideju, ka rases atšķiras arī pēc genotipa. Mūsdienās ideja par rasu ģenētiskajām atšķirībām ir pilnīgi diskreditēta. Šodien visbiežāk sastopams ir "kultūras" rasisms, kura aizstāvji apgalvo, ka dažādas grupas ir pārāk atšķirīgas, lai veidotu kopīgu dzīvi kādā teritorijā, ka labāk un "dabiskāk" būtu dzīvot nošķirti.

4 Saskaņā ar 1965. gada Starptautisko konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu.

5 Atbilstoši Eiropas Savienības Padomes Direktīvas 2000/43/EC vispārīgiem noteikumiem.

Latvija – multikulturāla sabiedrība?

Mūsdienu pasaulē vairs nav iespējams atrast valsti, kurā cilvēki pārstāvētu tikai vienu etnisko, lingvistisko vai kultūras grupu. Latvija arī nav izņēmums. Statistikas dati liecina par to, ka Latvija ir multikulturālā sabiedrība (sk. 1. tab.), bet, pirms saukt Latviju par multikulturālo sabiedrību, ir būtiski zināt, vai cilvēku vērtības, attieksmes, viedokļi atbilst multikulturālās sabiedrības idejai. Vai cilvēki ir iecietīgi pret citādo?

Diemžēl Latvijā līdz šim nav veikti pētījumi, kas būtu tieši vērsti uz iecietības līmeņa izpēti Latvijas iedzīvotāju vidū. Atsevišķos pētījumos tika uzdoti jautājumi, kuri sniedz tikai nelielu ieskatu šajā jomā. Latvijā trūkst tieši šādu pētījumu, kā arī oficiālu, apkopotu datu, kas ļautu atbildēt uz jautājumu, vai Latvijā pastāv rasisms un rasu diskriminācija un, ja tā ir, kādi ir iemesli.

Tālāk tiks sniegts neliels ieskats Latvijas situācijā par dažādām tautību grupām, kas dzīvo Latvijā, par imigrācijas un emigrācijas tendencēm, kā arī bēgļu un patvēruma meklētāju skaitu. Tas palīdzēs labāk apjaust, cik dažāda ir Latvijas sabiedrība un tās cilvēki, un liks aizdomāties par to, ka mēs visi piederam Latvijai un tā mums. Mums jābūt iecietīgiem citam pret citu un jāsaprot, ka Latvijas kulturālā dažādība ir tās bagātība un nevis konfliktu iespējama avots.

Tad tiks ieskicēta Latvijas situācija par Latvijas iedzīvotāju viedokļiem un attieksmēm, iecietību pret dažādām cilvēku grupām, pret diskrimināciju un cilvēku pieredzi cilvēktiesību pārkāpumu jomā.

Latvijas situācija

Latvijā dzīvo daudz dažādu tautību pārstāvju: latvieši, krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi, lietuvieši, čigāni (jeb romi), tatāri, armēņi, azerbaidžāņi un citi. Lielākās un aktīvākās tautību grupas, izņemot latviešus, ir (sk.1. tab.) krievi, ukraiņi, baltkrievi, poļi, lietuvieši, ebreji un čigāni, vācieši. Citu tautību pārstāvji (69,2%) dzīvo galvenokārt lielajās Latvijas pilsētās: Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā, Ventspilī, Rēzeknē u.c. Ir svarīgi arī tas, ka, kaut arī mazākumtautību pārstāvji dzīvo galvenokārt pilsētās, viņi tomēr neapdzīvo tikai kādu konkrētu Latvijas teritoriju vai kādas pilsētas daļu. Tieši tāpēc dažādu tautību cilvēki nonāk ikdienas saskarsmē savā starpā. Šie kontakti ietekmē arī īpatnēju Latvijas multikulturālo sabiedrību. Saskaņā ar pēdējiem pētījumiem un oficiāliem datiem Latvijā

ir salīdzinoši augsts jaukto laulību skaits. Tā, piemēram, vidēji katram ceturtajam krievu izcelsmes Latvijas iedzīvotājam ir kāds latviešu izcelsmes ģimenes loceklis.

1. tab. Latvijā dzīvojošas tautības
Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002

Latvieši	1 365 319	58,2%
Krievi	684 646	29,2%
Baltkrievi	93 590	4%
Ukraiņi	61 593	2,6%
Poļi	58 502	2,5%
Lietuvieši	32 681	1,4%
Ebreji	9 650	0,4%
Čigāni (romi)	8 266	0,4%
Vācieši	3 557	0,2%
Igauņi	2 600	0,1%
Citas tautības	25 364	1%
KOPĀ	2 345 768	100%

Vēl viens rādītājs, kas raksturo Latviju kā multikulturālo sabiedrību, precīzāk, multilingvistisko sabiedrību, ir Latvijas iedzīvotāju dzimtās valodas. Tā saskaņā ar Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātiem 60,5% Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda ir latviešu, 37,3% – krievu, 0,6% – baltkrievu, 0,6% – ukraiņu, 0,4% – lietuviešu, 0,3% – poļu, 0,2% – čigānu (romu) un 0,1% ir kāda cita dzimtā valoda.

Analizējot Reliģisko lietu pārvaldes statistiku 2003. gada februārī (sk. 2. tab.), var redzēt, ka Latvijas iedzīvotāji pieder pie daudzām dažādām konfesijām. Šie dati tikai vēlreiz apstiprina faktu, ka Latvija pēc būtības ir multikulturāla sabiedrība.

2. tab. Statistika par Latvijā reģistrēto reliģisko konfesiju draudzēm
2003. gada 1. februārī
Reliģisko lietu pārvaldes dati

Konfesija	Draudžu skaits konfesijās
Kopā	1098
Evanģēliskie luterāņi	307
Romas katoļi	252
Pareizticīgie	117
Baptisti	90
Vecticībnieki	67
Vasarsvētku draudzes (pentakosti)	57
Septītās dienas adventisti	47
Evanģēliskās ticības kristieši un Jaunā Paaudze	43
Dievturi	13
Mozus ticīgie (judaisti)	13
Methodisti	12
Jehovas liecinieki	12
Jaunapustuļi	11
Augsburgas ticības apliecības luterāņi	10
Vaišnavi (krišnaīti)	10
Budisti	5
Musulmaņi	5
Pēdējo dienu svētie (mormoņi)	3
Citas	24

Svarīgs jautājums īpatnējos Latvijas etnopolitiskajos apstākļos ir pilsonība. Latvijas specifiskie vēsturiskie apstākļi ir radījuši situāciju, ka tikai 77% Latvijas iedzīvotāju ir Latvijas pilsonība (sk. 3. tab.), pārējie lielākā daļa ir nepilsoņi (21,6%) un citi ārvalstnieki (1,4%). Pašlaik 99,7% latviešu ir Latvijas pilsoņi. Tikai 47,4% krievu ir pilsoņi, sliktākā situācija ir baltkrievu un ukraiņu vidū, tikai 27,3% baltkrievu un 16,3% ukraiņu ir Latvijas pilsoņi. Savukārt situācija pilsonības ziņā Latvijas poļu, ebreju, lietuviešu un igauņu vidū ir labāka, salīdzinot ar citām tautību grupām. Atsevišķi būtu jāmin čigāni jeb romi, vairāk nekā 90% no tiem ir pilsoņi, jo romi dzīvojuši Latvijas teritorijā daudzus gadsimtus.

3. tab. Pilsoņu un nepilsoņu skaits Latvijā. Sadalījums pa tautībām

Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes iedzīvotāju reģistra datiem 01.01.2003.

	Pilsoņi		Nepilsoņi		Ārvalstnieki		KOPĀ
Latvieši	1 357 915	99,7%	2 788	0,2%	856	0,1%	1 361 559
Čigāni (romi)	7694	92,3%	614	7,3	27	0,4%	8335
Poļi	40 076	69,2%	17 356	30%	456	0,8%	57 888
Ebreji	6 471	63,8%	3 379	33,3%	296	2,9	10 146
Igauņi	1 474	56,9%	831	32,1%	287	11%	2 592
Lietuvieši	16 710	51,6%	14 384	44,5%	1 264	3,9%	32 358
Vācieši	1815	49,5%	1600	43,6	249	6,9%	3664
Krievi	320 833	47,4%	337 148	49,8%	19 142	2,8%	677 123
Baltkrievi	25 107	27,3%	64 965	70,8%	1 737	1,9%	91 809
Ukraiņi	9 898	16,3%	47 306	80%	3 483	5,7%	60 687
Citas tautības	16 970	45,5%	16 120	43,2%	4 215	11,3%	37 305
KOPĀ	1 795 454	77%	504 277	21,6%	31 736	1,4%	2 331 467

Naturalizācijas process Latvijā sakās 1995. gada februārī, pēc tam kad 1994. gadā tika pieņemts Pilsonības likums un tika dibināta Naturalizācijas pārvalde. Tātad iesniegumus

par Latvijas pilsonības iegūšanu naturalizācijas kārtībā Naturalizācijas pārvaldes reģionālajās nodaļās pieņem no 1995. gada 1. februāra. Kā liecina LR Naturalizācijas pārvaldes darba statistika (līdz 2003. gada 31. janvārim), kopš tā laika ir saņemti 59 453 naturalizācijas iesniegumi, no tiem 51 424 iesniegumi ir izskatīti, un Latvijas pilsonībā uzņemtas 59 511 personas. Iesniegumus par Latvijā pēc 1991. gada 21. augusta dzimušo nepilsoņu vai bezvalstnieku bērnu atzīšanu par Latvijas pilsoņiem NP RN pieņem no 1999. gada 5. februāra. Kopš tā laika Naturalizācijas pārvaldē ir saņemti 1034 iesniegumi par Latvijā pēc 1991. gada 21. augusta dzimušo nepilsoņu un bezvalstnieku bērnu atzīšanu par Latvijas pilsoņiem, no tiem par Latvijas pilsoņiem atzīts 1001 pēc 1991. gada 21. augusta Latvijā dzimis nepilsoņu un bezvalstnieku bērns.

Apskatot situāciju Latvijā par imigrācijas un emigrācijas procesiem (sk. 4. tab.), var konstatēt, ka migrācijas plūsma uz Latviju ir ļoti neliela. Bet, ņemot vērā no Latvijas izbraukušo skaitu un analizējot migrācijas saldo, var redzēt, ka cilvēki vairāk izbrauc no Latvijas, nekā iebruc tajā. Visvairāk no Latvijas izbrauc Latvijas pilsoņi un nepilsoņi. Pozitīvs migrācijas saldo ir tikai NVS (izņemot Krieviju) valstīm, bet iebrukušo cilvēku skaits ir visai neliels. ņemot vērā Latvijas ekonomisko situāciju salīdzinājumā ar Eiropas Savienības dalībvalstīm, var prognozēt, ka imigrācija uz Latviju būtiski nepalielināsies arī tuvākajā laikā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā.

4. tab. Migrācija kopš neatkarības atjaunošanas

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002

Gads	Imigrācija	Emigrācija	Migrācijas saldo
1991–1995	30 842	168 230	-137 388
1996–2000	12 223	47 064	-34 841
1998	3 123	8 874	-5 751
1999	1 813	5 898	-4 085
2000	1 627	7 131	-5 504
2001	1 443	6 602	-5 159

Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem, laikā no 1998. gada līdz 2001. gadam, kad Latvijā stājās spēkā likums "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā", patvērumu pieprasījušas 100 personas (sk. 5. tab.).

5. tab. Patvēruma meklētāji un bēgļi Latvijā

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002

Gads	Gadā iesniegto pieteikumu skaits	Piešķirts bēgļa statuss saskaņā ar Ženēvas konvenciju	Atteikts
1998	58	2	33
1999	22	4	38
2000	8	1	5
2001	12	1	13
Kopā	100	8	92

Pirmajos gados vairāk pieteikumu par bēgļa statusa piešķiršanu iesniedza personas no Āzijas valstīm, pēdējo gadu laikā tās galvenokārt ir personas no bijušajām PSRS republikām. Visvairāk patvēruma meklētāju ir bijis no Krievijas (23), Armēnijas (12), Afganistānas (10), Vjetnamas (8), Azerbaidžānas (7), Pakistānas (7), Gruzijas (6) un Irākas (6).

Kā uzskata PMLP, patvēruma meklētāju plūsma ir grūti prognozējama un atkarīga no dažādiem faktoriem, piemēram, valstu sociāli ekonomiskā stāvokļa, politiskā režīma vai cilvēktiesību normu ievērošanas personas izcelsmes valstī. Iemesli patvēruma pieteikumam var būt dažādi – persona tiek vajāta rases, reliģijas, tautības, sociālās piederības vai politiskās pārliecības dēļ. Personai vienlaikus var būt vairāki iemesli, kuru dēļ viņa ir bijusi spiesta atstāt savu izcelsmes valsti un lūgt patvērumu citā valstī.

Bēgļa statuss Latvijas Republikā kopumā piešķirts 8 personām (sk. 5. tab.), tajā skaitā 5 vīriešiem, 1 sievietei un 2 nepilngadīgām personām. Bēgļu izcelsmes valstis ir šādas: pa vienam cilvēkam no Ēģiptes, Irākas, Kongo, Sudānas, Afganistānas un 3 cilvēki no Pakistānas.

Attieksme – kā sadzīvojam?

Lai gan Latvijā ir salīdzinoši daudz jaukto laulību, nav bijis atklātu, oficiāli reģistrētu konfliktu vai vardarbības starp dažādu tautību cilvēkiem, kā arī pastāvot ciešai saskarsmei starp dažādas etniskās izcelsmes cilvēkiem. Tomēr 2000. gada aptauja “Ceļā uz pilsonisko sabiedrību” parādīja, ka 6% respondentu pilsoņu un 10% nepilsoņu starpetniskās attiecības Latvijā vērtē negatīvi. Tomēr pozitīvi ir tas, ka katrs trešais aptaujātais tās novērtē kā labas un divas trešdaļas respondentu uzskata, ka šīs attiecības ir apmierinošas. Ja salīdzina šos datus ar 1997. gada pētījumu, var secināt, ka kopumā ir samazinājies starpetnisko attiecību negatīvo un apmierinošo novērtējumu skaits, bet pieaudzis pozitīvo novērtējumu skaits. Turklāt saskaņā ar šī paša pētījuma datiem vairāk nekā 50% aptaujāto sagaida, ka tuvāko piecu gadu laikā starpetniskās attiecības Latvijā uzlabosies.

Aplūkojot Latvijas iedzīvotāju viedokļus, par piemērotāko Latvijas sabiedrības modeli, t.i., vienkopienas, divkopienas sabiedrību vai arī sabiedrību, kas ir atvērta kultūru daudzveidībai, var redzēt, ka visvairāk cilvēku (vidēji 46%) atbalsta pēdējo variantu. Jāmin arī tas, ka tie, kas ir vairāk konservatīvi uzskatos un aizdomīgi izturas pret citu tautību pārstāvjiem un atvērtās sabiedrības ideju, ir vecākā gadagājuma cilvēki ar vidējo, vidējo speciālo vai pamata izglītību, visbiežāk tie ir pensionāri. Jaunākās paaudzes pārstāvji un cilvēki ar augstāko izglītību ir vairāk atvērti kontaktiem ar citu tautību pārstāvjiem un redz Latvijā kā kultūru daudzveidībai atvērtu sabiedrību.

1997. gada un 2000. gada aptaujā “Ceļā uz pilsonisko sabiedrību” pētnieki mēģināja noskaidrot Latvijas iedzīvotāju etnisko distanci. Anketā bija piedāvāti septiņi komunikācijas līmeņi (“līdz tuvai radniecībai”, “kā ar tuvu draugu”, “kā ar kaimiņu”, “kā ar darba kolēģi”, “kā ar valsts pastāvīgo iedzīvotāju”, “kā ar tūristu”, “nedrīkst valstī ielaist vispār”, kas bija jānovērtē par dažādu tautību piederīgajiem. No sarakstā piedāvātajām tautībām visbiežāk Latvijas iedzīvotāji pieļautu ģimeniskas attiecības ar latviešiem, krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem, lietuviešiem un igauņiem. Respektīvi ar vistuvāk dzīvojošām tautām. Ar pārējām tautībām, piemēram, vāciešiem, amerikāņiem, skandināviem, ebrejiem uzturētu labas attiecības kā ar draugiem, darba kolēģiem un kaimiņiem. Vislielāko attiecību distanci Latvijas iedzīvotāji uzsvēruši pret čigāņiem, kaukāziešiem, kurdiem, ķīniešiem un tumšādainajiem. Ar tiem cilvēki vēlētos kontaktēties kā ar valsts pastāvīgiem iedzīvotājiem vai tūristiem. Attiecībā uz kurdiem, kaukāziešiem un čigāņiem salīdzinoši daudz respondentu (sk. 6. tab.) uzskatīja, ka šīs tautības cilvēkus vispār nedrīkst ielaist Latvijā.

Tomēr jāuzsver, ka šie un tālāk minētie pētījumi analizē cilvēku attieksmi un nevis uzvedību. Bet, lai runātu par rasu diskrimināciju, ir svarīgi analizēt situāciju cilvēku uzvedības līmenī. Diemžēl Latvijā līdz šim nav ticis veikts neviens tāds pētījums.

6. tab. Kontakta ciešums ar citu tautību un rasu pārstāvjiem
Aptauja "Ceļā uz pilsonisko sabiedrību 1997, 2000", Baltijas Datu nams

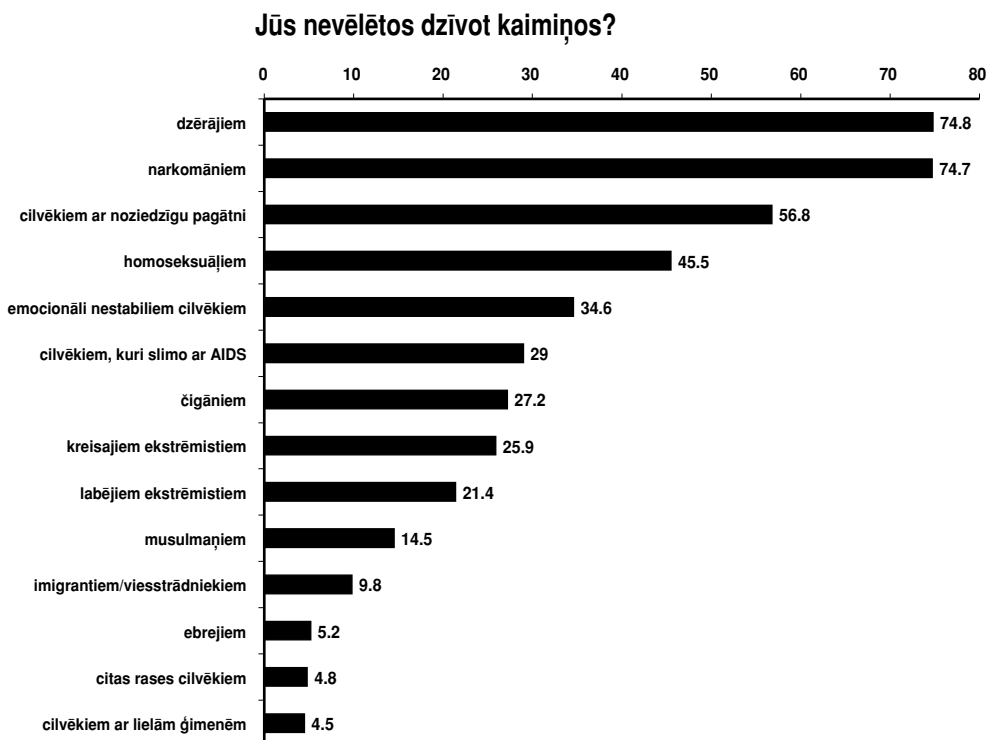
* 1997. gada aptaujas dati

1999. gadā 31 Rietumu un Austrumeiropas valstīs tika veikta aptauja "Eiropas vērtības", tajā piedalījās arī Latvija. Latvijā aptauju veica Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Aptauja

tika iekļauti arī jautājumi, kas palīdz izprast situāciju Latvijā par cilvēku attieksmi pret citādo un iecietības līmeni Latvijas sabiedrībā.

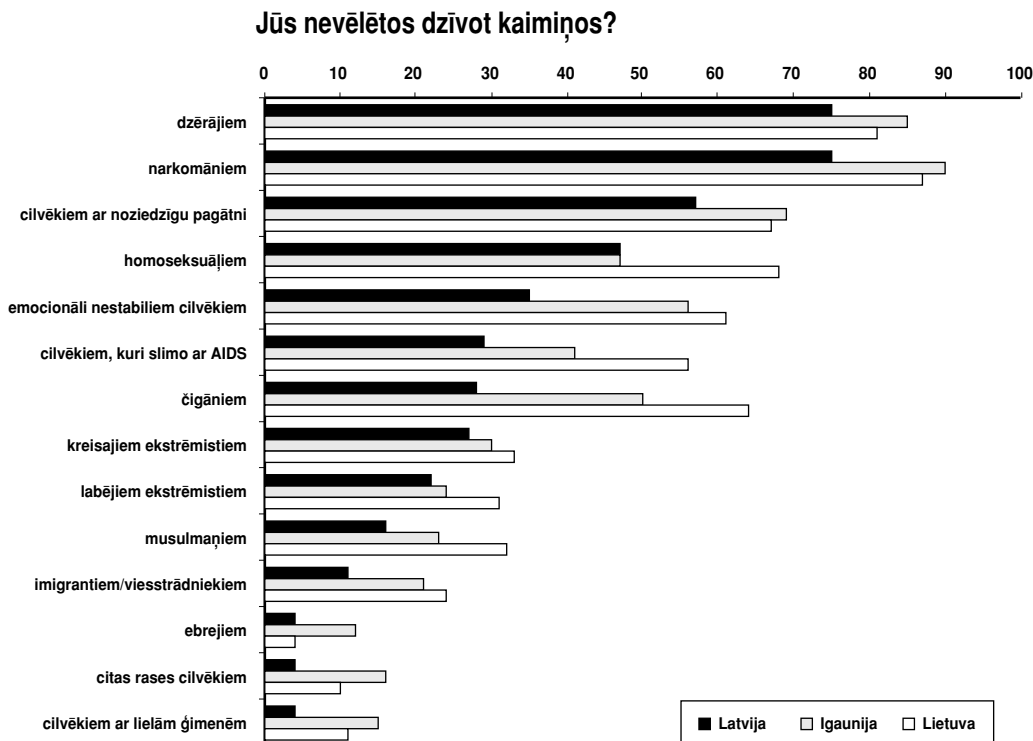
Aptaujā tika uzdots jautājums par cilvēku attieksmi pret dažādām sociālām, reliģiskām, etniskām un rases grupām. Tas skanēja šādi: "Šajā sarakstā minētas dažādas cilvēku grupas. Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos?" Kā var redzēt (sk. 7. tab.), cilvēki Latvijā visvairāk norobežojas no dažādām sociālajām grupām (dzērājiem, narkomāniem, cilvēkiem ar noziedzīgu pagātni). Savukārt rasu vai etniskajai un reliģiskajai piederībai, liekas, nav tik liela nozīme. Tomēr uztrauc tas fakts, ka diezgan aizspriedumaina nostāja ir pret čigāniem, jo ar tiem kaimiņos nevēlētos dzīvot 27,2% respondentu.

7. tab. Eiropas vērtības, 1999. gads
Aptauja Latvijā. Baltijas Sociālo zinātņu institūts

Atbildes uz šo pašu jautājumu var salīdzināt arī pa valstīm. Kā var secināt no apkopotajiem datiem (sk. 8. tab.), Latvijas sabiedrību salīdzinājumā ar citām Baltijas valstīm var raksturot kā atvērtāku pret dažādām sociālajām, etniskajām un reliģiskajām grupām. Kaut gan atšķirības Baltijas valstu starpā nav tik būtiskas.

8. tab. Eiropas vērtības, 1999. gads. Aptaujas rezultāti Baltijas valstīs

Interesanti apskatīt Latvijas iedzīvotāju viedokļus salīdzinājumā ar pētījumā ietvertu pārējo 30 Eiropas valstu iedzīvotāju viedokļiem. Kā var redzēt (9. tab.), Latvija pat izceļas ar relatīvi tolerantu atmosfēru sabiedrībā, kas attiecas uz iecietību pret dažādām etniskajām un reliģiskajām grupām. Salīdzinot Latviju ar pārējām Austrumeiropas valstīm, Latvija ir pirmajā vietā pēc iecietības līmeņa.

9. tab. Eiropas vērtības, 1999. gads
Ar kuriem cilvēkiem Jūs nevēlētos dzīvot kaimiņos? (Procentos)

	Čigāni	Musulmaņi	Imigranti/ Viesstrādnieki	Citas rases cilvēki	Ebreji
Francija	39,8	16	12	8,9	5,8
Lielbritānija	36,9	13,6	15,5	8,6	6,1
Vācija	32,4	11	8,6	4,8	5,2
Austrija	24,9	15,4	12,2	6,7	8,3
Itālija	55,6	17,2	16,5	15,6	12,9
Spānija	28	10,8	9,3	10,3	9,2
Portugāle	36,5	7,9	2,5	7,6	10,8
Griekija	43,5	31,1	19,4	24,4	29,4
Malta	30,2	28	15,7	19	21
Beļģija	33,5	20,1	16,1	14,3	11,2
Nīderlande	19,7	11,8	5,3	5,5	1,9
Luksemburga	25,2	14,2	8,4	6,3	8,3
Dānija	15,3	16,3	10,6	7,4	2,5
Zviedrija	19,9	9,1	2,8	2,5	2,1
Somija	44,3	19,3	13	12,3	8,6
Islande	9,3	11,6	3	3,1	4,1
Īrija	24,8	13,6	12,3	12,1	10,9
Igaunija	49,8	22,2	20,9	15,1	11,1
Latvija	27,2	14,5	9,8	4,8	5,2
Lietuva	63,3	33,1	23,6	9,7	23
Polija	38,7	23,8	23,6	17,3	25,1

	Čigāni	Musulmaņi	Imigranti/ Viesstrādnieki	Citas rases cilvēki	Ebreji
Čehija	39,9	15,2	19,4	9,9	4,4
Slovākija	77,2	24,5	22,9	17	9,9
Ungārija	68,6	60,3	62	52	44,4
Rumānija	51,5	31,4	21,1	24,2	23,2
Bulgārija	53,7	21,2	24,6	28,1	18,1
Slovēnija	36,6	22,6	16	12	16,8
Horvātija	32,7	23,8	19,3	17,3	15,8
Baltkrievija	51,1	26,6	17,1	16,5	14,8
Ukraina	52,7	24	14,9	10,5	10,4
Krievija	45,6	13,8	11	8,1	11,4
Kopā (vidējais)	40,2	19,7	15,9	12,8	12,1

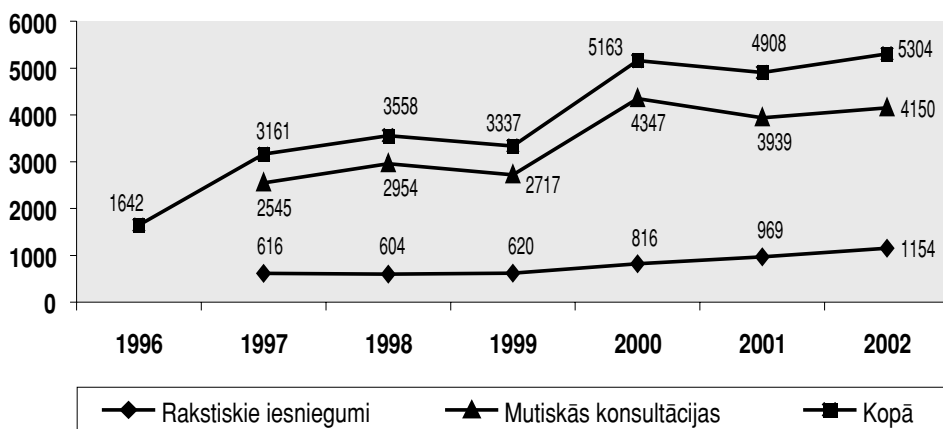
Diskriminācija Latvijā – dati, fakti un pētījumi

Kā jau tika minēts iepriekš, Latvijā trūkst oficiālo datu par diskrimināciju. Jāpiebilst arī tas, ka esošā informācija bieži vien ir pretrunīga.

Oficiālie VCB (Valsts Cilvēktiesību birojs) dati, saņemto sūdzību un sniegto konsultāciju skaits cilvēktiesību pārkāpšanas jomā pa gadiem no biroja darbības sākuma 1996. gadā ir apkopots zemāk attēlotajā grafikā (sk.10. tab.).

10. tab. Valsts Cilvēktiesību biroja oficiālo datu par saņemtajām sūdzībām un sniegtajām konsultācijām apkopojums. 1996–2002

Iesniegto sūdzību un sniegto konsultāciju dinamika pa gadiem. VCB dati.

Kā var redzēt, sūdzību skaits ar katru gadu pieaug, tomēr, kā uzskata pats birojs, sūdzību skaita palielināšanās neliecina par cilvēktiesību pārkāpumu pieaugumu, bet gan par Latvijas iedzīvotāju labāku informētību par savām tiesībām un pienākumiem.

Diemžēl tikai no 2000. gada ir pieejama VCB apkopotā informācija par sūdzībām un konsultācijām tieši saistībā ar diskriminācijas jautājumiem. Datus var redzēt 11. tabulā.

11. tab. VCB oficiālie dati. 2001–2002

	2001		2002	
	rakstiskās	mutiskās	rakstiskās	mutiskās
Rasu diskriminācija	-	-	-	2
Dzimumu diskriminācija	1	10	-	32
Diskriminācija uz vecuma pamata	-	19	-	31
Diskriminācija uz tautības vai valodas pamata	5	13	7	22
Diskriminācija uz reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības pamata	1	7	-	14
Diskriminācija uz sociālās izcelšanās vai mantiskā stāvokļa pamata	-	5	-	33
Diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata	13	3	1	-

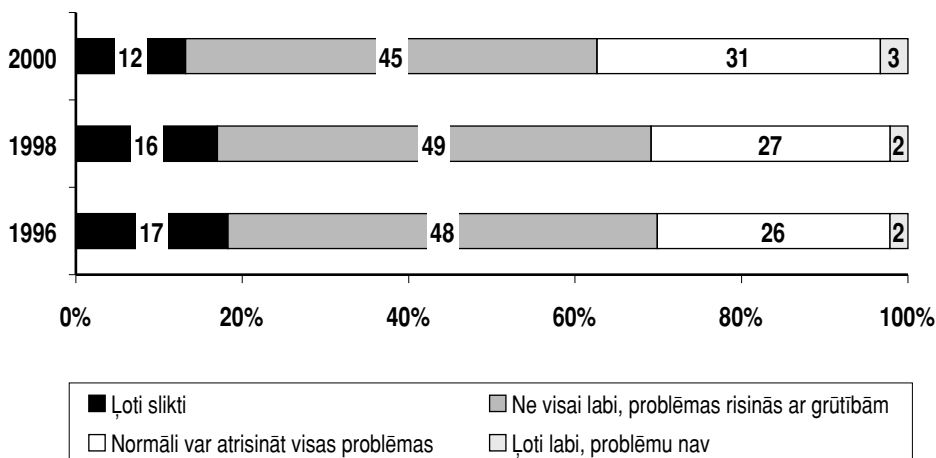
Tomēr VCB dati ir nepietiekami, lai pilnīgāk izanalizētu Latvijas situāciju diskriminācijā un tās novēršanā. Kā liecina Baltijas Datu nama pētījumi, tikai 1,4% 1996. gadā, 3,6% – 1998. gadā un tikai 0,8% – 2000. gadā no visiem respondentiem, kuri uzskatīja, ka viņu cilvēktiesības ir pārkāptas, ir vērsušies pēc palīdzības Valsts cilvēktiesību birojā. Pārējie cilvēki, kuri uzskata, ka viņu cilvēktiesības ir pārkāptas un viņi tikuši diskriminēti, pēc palīdzības vērsas galvenokārt pašvaldībās, tiesās vai policijā. Diemžēl informācija no minētajām iestādēm līdz šim nav bijusi apkopota un nav pieejama dziļākai analīzei.

1996., 1998. un 2000. gadā Tīrgus un sociālo pētījumu centrs “Baltijas Datu nams” veica iedzīvotāju aptauju, lai noskaidrotu, kā Latvijā tiek ievērotas dažādas cilvēktiesības, kurās jomās tās visbiežāk tiek pārkāptas un kādi ir cilvēktiesību pārkāpumu galvenie iemesli.

Salīdzinot šos trīs pētījumus, aptaujas rezultāti rāda, ka valstī ir nedaudz samazinājies (par 8%) to cilvēku skaits, kuri negatīvi vērtē cilvēktiesību ievērošanas praksi Latvijā. Savukārt ir palielinājies pozitīvi noskaņoto iedzīvotāju skaits (sk. 12. tab.). Kopumā var secināt, ka aptaujāto vairākums samērā kritiski vērtē situāciju cilvēktiesību ievērošanas un diskriminācijas novēršanas jomā.

12. tab.

Cilvēktiesību ievērošana Latvijā. Rādītāju dinamika.
Kā, jūsuprāt, Latvijā tiek ievērotas cilvēktiesības? (n=1040)

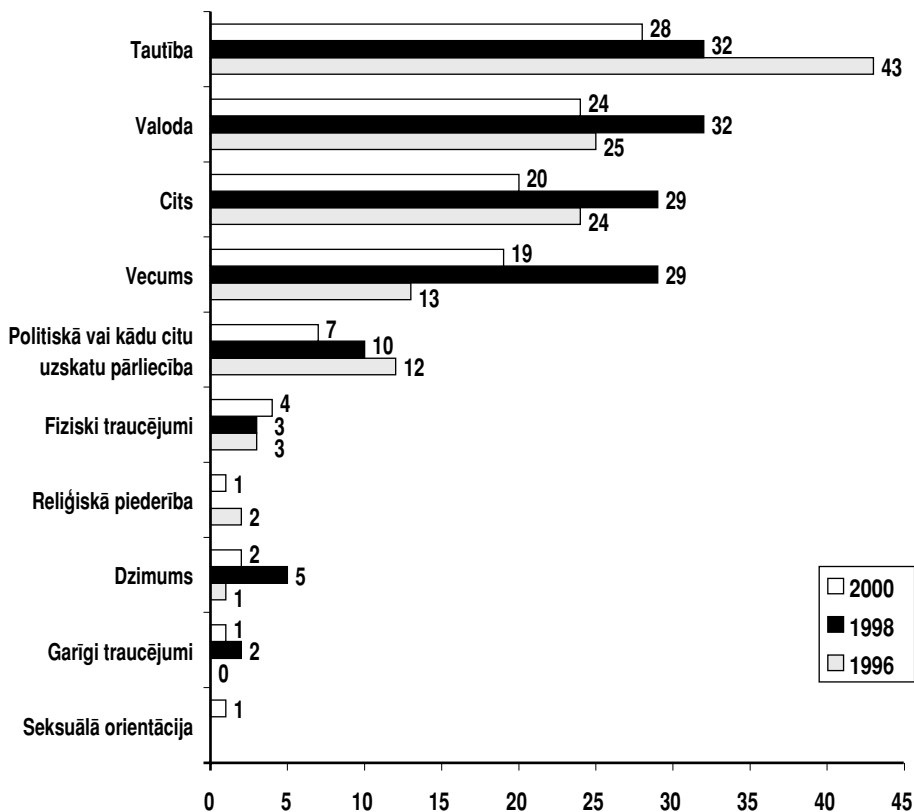
Analizējot pētījumos gūtos rezultātus, var apskatīt situācijas dinamiku, kas notikusi cilvēktiesību ievērošanas un diskriminācijas novēršanas jomā Latvijā, var secināt, ka cilvēktiesību pārkāpumu skaita ziņā būtisku izmaiņu nav. Tā 1996. gadā 27% Latvijas iedzīvotāju atzina, ka pēdējo 3 gadu laikā tikušas pārkāptas viņu cilvēktiesības, 1998. gadā tādu bija 23% un 2000. gadā – 24%. Visos gados nelatvieši, cilvēki, kuri nav LR pilsoņi, rīdzinieki un cilvēki ar augstāko izglītību vairāk uzskatīja, ka viņi ir diskriminēti Latvijā pēdējo trīs gadu laikā.

Kā var redzēt, šie dati atšķiras no VCB oficiālo saņemto sūdzību un sniegto konsultāciju skaita. Ir svarīgi minēt, ka tikai 33% aptaujāto 1996. gadā, 32% – 1998. gadā un 26% – 2000. gadā, kuri uzskata, ka viņu cilvēktiesības ir pārkāptas, ir vērsušies pēc palīdzības. Visbiežāk pēc palīdzības cilvēki vērsušies vietējās pašvaldībās un tiesās.

Visu minēto pētījumu aptaujās galvenos iemeslus, kāpēc pārkāptas kāda cilvēktiesības, respondenti nosauca vienādā secībā. (sk. 13. tab.) Tomēr jāatzīst, ka diezgan ievērojami ir samazinājies to iedzīvotāju skaits, kuri uzskata, ka viņu cilvēktiesības tika pārkāptas viņu tautības dēļ. Tomēr tautība un valoda paliek par vieniem no visbiežāk minētajiem diskriminācijas iemesliem.

13. tab. Baltijas Datu nama pētījumu dati, 1996, 1998, 2000
Latvijas iedzīvotāju aptaujas "Cilvēktiesības"

Cilvēktiesību pārkāpšanas iemesli. Dinamika pa gadiem
(% no tiem, kuri uzskata, ka ir pārkāptas viņu cilvēktiesības)

Tautību un valodu kā cilvēktiesību pārkāpuma iemeslus pārsvarā nosauca mazākumtautību pārstāvji, īpaši nepilsoņi. Latvieši vairāk jūtas diskriminēti vecuma dēļ, politiskās vai citu uzskatu pārliecības dēļ.

2000. gada pētījumā "Ceļā uz pilsonisko sabiedrību" tika uzdots līdzīgs jautājums "Vai Jūsu cilvēktiesības ir bijušas pārkāptas, vai Jūs esat diskriminēts Latvijā pēdējo 3 gadu

laikā?” iegūtos datus var analizēt saistībā ar respondentu pilsonisko piederību un, pēc viņu domām, izjusto diskrimināciju. Pilsoņi uzskata, ka tiek mazāk diskriminēti (16,1%) nekā nepilsoņi (26,4%).

Par iemeslu savu civiltiesību pārkāpšanai pilsoņi visbiežāk minēja vecumu (28%), maznodrošinātā statusu (17%), traucējumus fiziskajā veselībā (7%) un valodu (7%). Savukārt nepilsoņi visbiežāk minēja savu nepilsoņa statusu (46%), valodu (39%), tautību (31%) un vecumu (21%).

Tomēr ir pamats apšaubīt, cik daudz diskriminācija ir izplatīta Latvijā. Valsts Civiltiesību birojs saņem salīdzinoši maz sūdzību, kas attiecas tieši uz diskrimināciju. NVO, tādās kā Latvijas Civiltiesību komiteja un Latvijas Civiltiesību un etnisko studiju centrs, atskaitēs neliecina par diskriminācijas plašu izplatību Latvijā.

Vienīgais pētījums, kura uzmanība bija pievērsta tiešajai un netiešajai diskriminācijai Latvijā pēc etniskās pazīmes, bija A. Pabrika 2002. gada analīze “Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā”. Pētījumā iegūtie dati neliecina, ka darba tirgū Latvijā pastāv izteikta diskriminācija pēc etniskās pazīmes. Arī mazākumtautību un latviešu labklājības līmenis ir līdzīgs. Tas parasti nav novērojams sabiedrībās, kurās pastāv izplatīta diskriminācija pēc etniskā principa. Pētījums norādīja uz disproporcijām starp latviešiem un citu tautību pārstāvjiem atsevišķās institūcijās un nozarēs, tomēr tas neliecina tieši par diskrimināciju darba tirgū Latvijā.

Latvijas tiesu praksē līdz šim bija mazs izskatīto lietu skaits, kas kādā veidā saistītas ar cilvēka diskrimināciju. Pagaidām nav bijis nevienas tiesas prāvas par diskrimināciju pēc etniskās piederības pazīmes un bijušas tikai divas tiesu prāvas par diskrimināciju pēc dzimuma pazīmes.

Pirmajā gadījumā tipogrāfijas “Latgales druka” darbiniece Dagmāra Abramova uzvarēja savu darba devēju. 1999. gadā ar viņu noslēdza jaunu darba līgumu, kurā netika ietverti 7 darba pienākumi, kurus viņa bija spējusi paveikt pirms tam, un viņas alga tika noteikta piecas reizes mazāka par kolēģu vīriešu algu. Pirmās instances tiesa Rēzeknē atzina darba līgumu par spēka neesošu un nolēma piedzīt 2791 latu, ko D. Abramova netika saņēmusi 12 mēnešu laikā. Spriedumā tiesa atsaucās uz ANO Konvenciju par visu veidu diskriminācijas izskaušanu pret sievietēm, kuru Latvija ir ratificējusi. Pēc tam, kad darba devējam izdevās Rēzeknes tiesas lēmumu pārsūdzēt Latgales apgabaltiesā, prasītāja iesniedza apelācijas sūdzību Augstākajā tiesā, kas lietu nosūtīja Latgales apgabaltiesai atkārtotai izskatīšanai. 2000. gada 1. novembrī Latgales apgabaltiesa

pieņēma D. Abramovai labvēlīgu spriedumu.

Otrajā gadījumā prasītāja Inga Muhina tiesājās ar Rīgas Centrālcietumu. I. Muhina, atsaucoties uz sludinājumu avīzē, bija pieteikusies darbā Centrālcietumā par uzraudzi, taču cietuma priekšnieks atteicās pieņemt viņu darbā tāpēc, ka viņa ir sieviete. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa atzina, ka Centrālcietuma lēmums ir diskriminējošs, jo ir aizskartas prasītājas tiesības uz vienlīdzību, nav nodrošināti vienādi apstākļi karjerai un profesionālajai izaugsmei, kā arī aizskartas tiesības uz vienāda darba iegūšanas iespējām, ieskaitot vienādas atlases kritēriju piemērošanu pieņemšanai darbā. Tiesa uzskatīja, ka ir pārkāpta ANO konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu, LR Satversme un LR Darba likumu kodekss. Tiesa tomēr noraidīja I. Muhinas prasību pēc atlīdzības. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija uzskatīja, ka I. Muhinas tiesību pārkāpuma konstatēšana un atbildētāja pārstāvja atvainošanās prasītājai tiesas zālē par nekorekto atteikumu ir pienācīga atlīdzība un nav pamata piedzīt materiālu atlīdzību.

Latvijas tiesu praksē arī bija trīs lietas, kurās figurēja nacionālā naida kurināšanas moments un tika aizskarts gods un cieņa sakarā ar tautību un rasi.

2000. gada maijā divi no deviņiem 1998. gadā aizturētajiem vardarbīgās neonacistiskās grupas "Pērkoņkrusts" dalībniekiem tika apsūdzēti nacionālā naida kurināšanā. Vēlāk (2000. gada 28. decembrī) par vainīgu musināšanā uz nacionālo un rasu naidu tika atzīts vēl viens "Pērkoņkrusta" loceklis. Tie bija pirmie gadījumi kopš Latvijas valsts neatkarības atgūšanas, kad cilvēki tika notiesāti par nacionālā naida kurināšanu.

Otrais gadījums bija saistīts ar rasistiskā biļetena "Patriots" saturu. 2001. gada janvārī Guntaram Landmanim piesprieda astoņu mēnešu cietumsodu par nacionālā naida kurināšanu viņa izdotajā klaji antisemitiskajā biļetenā "Patriots". 11. novembrī Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija izskatīja lietu apelācijas kārtībā un atstāja spēkā atzinumu, ka G. Landmanis ir vainīgs saskaņā ar Krimināllikuma 78. panta 1. daļu (nacionālā vai rasu naida kurināšana), kā arī palielināja soda termiņu līdz vienam gadam, vienlaikus mīkstinot spriedumu, nosakot soda izpildi nosacīti. Tiesa arī nosprieda, ka G. Landmanim jāsamaksā kompensācija 600 latu apjomā. Tā bija pirmā reize, kad Latvijā kādu notiesā pēc šā Krimināllikuma panta.

Trešajā gadījumā jūnija beigās izvērtās diskusija par jauna politiskā spēka – Brīvības partijas – rasistisko priekšvēlēšanu reklāmu. Krejlapās un televīzijas reklāmā bija redzami tumšādaini vīrieši Latvijas armijas formas tērpos, bet papildinošais teksts

("Šodien – Latvijas sargs, rīt – varbūt tavs znots?") pauda bažas par iespējamo ekonomisko imigrantu pieplūdumu Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā. Lai arī tiesību aizsardzības iestādes nekonstatēja naida kurināšanas sastāvu, Latvijas Televīzijas vadība atteicās pārraidīt šo reklāmu, apgalvojot, ka tā ir pretrunā ar Radio un televīzijas likuma 17. panta 3. daļas 3. punktu, kurā noteikts, ka raidījumi nedrīkst ietvert "musinājumu uz nacionālo, rasu, dzimumu vai reliģisko naidu, uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu". Grupas *Los Amigos* melnādainie mūziķi Pīters Mensaha un Čineds Kristofers Edžugo apgalvojot, ka filmējoties nav zinājuši reklāmas saturu, iesnieguši Rīgas apgabaltiesā prasības pret Brīvības partiju, katrs pieprasot 30 001 latu kā kompensāciju par goda un cieņas aizskaršanu. Rīgas apgabaltiesa daļēji apmierināja *Los Amigos* mūziķu prasības, atzīstot, ka partijas reklāma aizskāra mūziķu godu un cieņu, bet neatzīstot šo reklāmu par rasu naidu kurinošu, jo nebija iegūti pierādījumi, ka partija būtu vēlējusies ar savu rīcību izraisīt rasu naidu vai nesaticību sabiedrībā. Rīgas apgabaltiesa nosprieda, ka Brīvības partijai jāmaksā par atvainošanās pārraidīšanu Latvijas Televīzijā visizdevīgākajā laikā, kā arī jānosūta pa pastu Latvijas iedzīvotājiem 180 000 atvainošanās vēstuļu. Partijai turklāt bija jākompensē abiem mūziķiem morālais kaitējums 3000 latu un tiesas izdevumi – 150 latu.

Mazāk pamanīta tika Jura Žuravļova vadītās Sociāldemokrātiskās labklājības partijas izplatītā ksenofobiskā, pret Eiropas Savienību vērstā reklāma – karikatūra, kurā attēlots melnādainis vīrietis un sievietē latviešu tautastērpā. Ne Brīvības partija, ne Sociāldemokrātiskā labklājības partija neieguva pietiekami balsu, lai iekļūtu Saeimā.

Latvijas valstī līdz šim nav oficiāli reģistrēts neviens gadījums, kad cilvēkam būtu fiziski uzbrukts rases vai etniskās piederības dēļ. Tomēr nesen pirmo reizi Latvijā (Skatīt – <http://www.politika.lv/?id=105117&lang=lv>) parādījās informācija par konkrētu uzbrukumu ārzemniekam viņa ādas krāsas dēļ. Īpašu izbrīnu rada fakts, ka šis uzbrukums notika pašā Rīgas centrā, pie Brīvības pieminekļa. Ar ķēdēm bruņoto uzbrucēju grupa izkliedza rasistiskas piezīmes. Tā kā cietušais pēc notikuma neiesniedza pieteikumu policijā, izmeklēšana šajā lietā nav bijusi iespējama.

Kopumā nav pamata uzskatīt, ka diskriminācija Latvijā ir plaši izplatīta parādība. Tomēr vēl ir jāstiprina iecietības atmosfēra sabiedrībā un jāveicina iedzīvotāju izpratne par diskriminācijas un rasisma negatīvām sekām. Jāturpina īstenot preventīvos pasākumus, lai novērstu iespējamu diskrimināciju nākotnē. Šai sakarā ir jāpilnveido likumdošana atbilstoši starptautiskajiem standartiem un jāstiprina valsts un sabiedriskās institūcijas, kas strādā diskriminācijas izskaušanas sfērā.

Pretdiskriminācijas likumdošana Latvijas Republikā

Latvijas valsts ir ratificējusi veselu virkni svarīgu starptautisko tiesību aktu, kas saistīti ar diskriminācijas aizliegumu dažādās sabiedrības dzīves jomās. Starp šiem tiesību aktiem ir:

- 1) Vispārējā cilvēktiesību deklarācija;
- 2) Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām;
- 3) Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām;
- 4) 1965. gada Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu;
- 5) Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija;
- 6) Eiropas Sociālā harta.

Tomēr daži robi Latvijai vēl būs jāaizpilda. Lai gan Latvija ir parakstījusi un ratificējusi Starptautisko konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, tā vēl nav paziņojusi, ka saskaņā ar šīs konvencijas 14. pantu atzīst Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas kompetenci pieņemt un izskatīt atsevišķu personu vai personu grupu sūdzības.

Bez tam, kaut arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija ir jau parakstīta un ratificēta, 12. protokols, kas aizliedz diskrimināciju, joprojām ir tikai parakstīts, bet nav ratificēts.

Tāpat Latvija ir tikai parakstījusi, bet nav ratificējusi Eiropas Padomes Vispārējo mazākumtautību aizsardzības konvenciju.

Arī Latvijas nacionālajā pretdiskriminācijas likumdošanā joprojām ir daudz robu un trūkumu. Tāpēc ir svarīgi Latvijas normatīvos aktus saskaņot ar Eiropas Savienības 2000. gada jūnijā pieņemtās Padomes Direktīvas 2000/43/EC prasībām. Šī direktīva ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības un uzliek valstīm pienākumu veikt konkrētu darbību diskriminācijas dažādu formu izskaušanai.

LR Satversmē ir ietverts vispārējs jebkāda veida diskriminācijas aizlieguma princips. Satversmes 91. pants nosaka: "Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas". Tādējādi Latvijas konstitucionālā līmenī ir nostiprināts pamats (ietvars), kas nosaka jebkāda veida diskriminācijas

aizliegumu, tai skaitā arī personas rases vai etniskās izcelsmes dēļ. Satversmes 89. pants nosaka arī to, ka Latvijai ir saistoši starptautiskie instrumenti.

Daži Latvijas likumi – “Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju”, “Par tiesu varu”, “Izglītības likums” – satur diezgan vispārīgas normas, kas aizliedz diskrimināciju dažādās jomās, tādās kā nodarbinātība, tiesu prāvas un izglītība. Izņēmums ir jaunais Darba likums, kurā ir iestrādātas skaidras antidiskriminācijas normas.

Tomēr Latvijā nav pilnīgas pretdiskriminācijas likumdošanas, kas aptvertu visas dzīves jomas, ieskaitot mājokli, pieeju valsts un sociāliem pakalpojumiem, pieeju sabiedriskām vietām un līgumattiecības starp personām, kā arī paredzot efektīvus mehānismus likuma piemērošanai un diskriminācijas novēršanai.

Izņemot iepriekš norādītos normatīvos aktus, Latvijas likumdošanā nekur neparādās etniskā vai rasu izcelsme kā iespējamais atšķirīgas attieksmes pamats. Turklāt Satversmes 91. pants nenodrošina efektīvu aizsardzību pret diskrimināciju privātajā sfērā.

Tiešas diskriminācijas definīcija, kas atbilst Eiropas Padomes Direktīvas 2000/43/EC noteiktajiem kritērijiem, ir sastopama tikai Darba likumā. Citās jomās diskriminācijas jēdziena saturu nepieciešams noskaidrot, interpretējot Satversmes 1. un 91. pantu.

Netiešas diskriminācijas aizliegums ir nostiprināts par darba tiesiskajām attiecībām, taču netiek regulēts citās dzīves jomās. Satversmes 91. pantā ietvertais princips nesniedz efektīvu tiesību aizsardzību, it īpaši netiešas diskriminācijas gadījumos privātajā sfērā. Tādējādi, izņemot darba tiesiskās attiecības, kur Darba likums nosaka visaptverošu netiešas diskriminācijas aizliegumu, visās pārējās jomās (sociālā aizsardzība, ietverot sociālo drošību un veselības aizsardzību, sociālās priekšrocības, izglītība, sabiedrībai pieejamo preču un pakalpojumu apgāde, mājoklis) Latvijai ir nepieciešams paredzēt netiešas diskriminācijas aizliegumu.

Latvijas normatīvajos tiesību aktos cilvēka aizskaršanas (harassment) aizliegums nav atsevišķi noteikts, līdz ar to nav arī tā definējuma. Ir svarīgi to noteikt un definēt, jo Eiropas Padomes Direktīvas 2000/43/EC izpratnē cilvēka aizskaršana ir viens no diskriminācijas veidiem.

Viktimizācijas (padarīšanas par upuri) aizliegums Latvijā ir paredzēts vienīgi darba tiesiskajās attiecībās un personas tiesībās vērsties ar iesniegumu Valsts Cilvēktiesību

birojā. Citos gadījumos viktimizācijas aizliegums ir atvasināms no Satversmes 1. un 91. panta, tomēr to nevar uzskatīt par efektīvu tiesību aizsardzību.

Latvijas Republikas normatīvajos tiesību aktos nav skaidri noteikts, ka tādu rīkojumu došana, kas saistīti ar vēlmi diskriminēt trešās personas to rasu piederības vai etniskās izcelsmes dēļ, ir prettiesiska un uzskatāma par diskrimināciju Eiropas Padomes Direktīvas 2000/43/EC izpratnē. Tas skaidri ir jānosaka.

LR Krimināllikumā diskriminācijas jēdziens pamatojas uz personas apzinātu rīcību, nevis rīcības radītajām sekām. Turpretī Eiropas Padomes Direktīva 2000/43/EC par noteicošo, konstatējot diskriminācijas faktu, uzskata darbības mērķi un radītās sekas.

LR Krimināllikumā ir noteikts, ka cilvēku var sodīt, sākot ar naudas sodu un beidzot ar cietumsodu, par apzinātu nesaticības sludināšanu sabiedrībā. Tomēr tajā nav iekļauti nekādi nosacījumi, kas skaidri aizliegtu darbības nolūkā musināt uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu, ko ietvēra iepriekšējā Kriminālkodeksa 69. pants. Tādējādi saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu Latvijā uzsākt kriminālvajāšanu par rasistiskajiem izteikumiem iespējams vienīgi, izmantojot nosacījumus, kas aizliedz rasu naida izraisīšanu. Aizsardzības institūcijas un tiesu iestādes norāda, ka ir ārkārtīgi grūti pierādīt nodomu apzināti kurināt naidu un nesaticību sabiedrībā.

Kaut gan saskaņā ar Krimināllikumu 156. pantu ir aizliegta personas goda aizskaršana, līdz šim šis pants netika piemērots aizvainojošas uzvedības nacionālu vai etnisku cēloņu dēļ.

Ir jānodrošina, lai saukt pie kriminālatbildības par rasistiskajiem izteikumiem Latvijā nebūtu tik sarežģīti, kā tas ir pašlaik. Tomēr pasaulē nav universāla modeļa, kas derētu visām valstīm vienlaikus. Ir ļoti grūti nošķirt, kur beidzas vārda brīvība un sākas atbildība par saviem vārdiem, kas apdraud citu cilvēku tiesības un brīvību.

Latvijas valstī nepastāv Krimināllikuma normas, kas parastus nodarījumus ar rasistiskiem elementiem definētu par specifiskiem nodarījumiem, un nepastāv normas, kas tiesām, pieņemot spriedumu, skaidri ļautu ņemt vērā apsūdzētā rasistiskus vai ksenofobiskus motīvus kā vainu pastiprinošu apstākli. Latvijas pretdiskriminācijas likumdošanas pilnveidošanas nolūkos būtu lietderīgi ieviest šādas normas.

Ir ļoti svarīgi Latvijā veikt visaptverošu juridisko analīzi par diskrimināciju un nacionālā un rasu naida kurināšanu. Tomēr likumdošanas pilnveidošana ir tikai viena nepieciešamas rīcības sastāvdaļa. Likumu īstenošana, kontroles mehānismu uzlabošana un

mērķtiecīga ātra darbība diskriminācijas izskaušanai ir svarīgi vispārējā procesa komponenti.

Visām valsts institūcijām, kuru kompetencē ir cīņa pret daudzām diskriminācijas un neiecietības izpausmēm – Īpašu uzdevumu ministrijai sabiedrības integrācijas lietās, Valsts cilvēktiesību birojam, Valsts darba inspekcijai, policijai, prokuratūrai, tiesām – ir jāapvieno spēki vienotā efektīvā rīcībā.

Viens no svarīgākajiem līdzekļiem sabiedrības apziņas un cilvēku vērtību sistēmas veidošanā ir izglītība. Tieši tāpēc izglītības institūcijas ir neaizstājami sabiedrotie kopīgā cīņā ar aizspriedumiem un negatīviem stereotipiem.

Īpaši būtiska loma iecietības veicināšanā sabiedrībā ir masu informācijas līdzekļiem un nevalstiskajām organizācijām. Jāveicina visu valsts un sabiedrisko institūciju sadarbība diskriminācijas izskaušanas jomā.

Darbosimies kopā, izstrādāsim nacionālo rīcības plānu cīņai pret diskrimināciju un neiecietību un kopīgiem spēkiem īstenosim to!

Izmantotā literatūra

1. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 1997.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
2. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 1998.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
3. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 1999.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
4. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2000.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
5. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2001.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
6. *Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2002. gada 1., 2., 3. un 4. ceturksnī.* Valsts Cilvēktiesību birojs.
7. *Ceļā uz pilsonisko sabiedrību 1997.* Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts, Naturalizācijas pārvalde, 1997.
8. *Ceļā uz pilsonisko sabiedrību 2000/2001.* Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts, Naturalizācijas pārvalde, 2001.
9. *Cilvēktiesības Latvijā (1996)* Baltijas Datu nams.
10. *Cilvēktiesības Latvijā (1998)* Baltijas Datu nams.
11. *Cilvēktiesības Latvijā (2000)* Baltijas Datu nams.
12. *Cilvēktiesības Latvijā 2001. gadā.* Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs.
13. *Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000.* Official Journal of the European Union.
14. *Declaration on race and racial prejudice.* Adopted by the General Conference of UNESCO at the 20th session Paris, 27 November 1978.
15. *ECRI General Policy Recommendation N 7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination.* European Commission against Racism and Intolerance adopted on 13 December 2002.
16. *European Values Survey (EVS), 1999*
17. *European Conference Against Racism.* Conference materials. Secretariat of ECRI. Strasbourg, 2000.
18. Feldhūne, G.; Mits, Mārtiņš. (2001). *Legal analysis of national and European anti-discrimination legislation.* Human Rights Institute of the Faculty of Law. University of Latvia.
19. *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti.* LR CSP, Rīga, 2002.
20. *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002.* LR CSP, Rīga, 2002.
21. *Mazākumtautību rokasgrāmata (1998),* galv. red. O. Galanders, Cilvēktiesību žurnāls 7/8, 1998.
22. Muižnieks, Nils. *Extremism in Latvia.*

23. Nils Muižnieks; Anhelita Kamenska; Ieva Leimane; Sandra Garsvāne (1999)
Cilvēktiesības Latvijā 1998. gadā. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs.
24. Nils Muižnieks; Anhelita Kamenska; Ieva Leimane; Sandra Garsvāne (2000)
Cilvēktiesības Latvijā 1999. gadā. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs.
25. Nils Muižnieks; Anhelita Kamenska; Ieva Leimane; Sandra Garsvāne (2001)
Cilvēktiesības Latvijā 2000. gadā. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs.
26. Artis Pabriks (2002) *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā.*
Nordik.
27. *Towards a National Action Plan against Racism in Ireland.* A Discussion Document
to Inform The Consultative Process.